

geçmektedir (el-Kamer 54/1). Taberî'nin naklettiğine göre bu âyetin nüzûl sebebi, Mekkeliler'in Hz. Peygamber'den bir mucize göstermesini istemeleridir (Câmi'u'l-beyân, XIII, 84-85). Müfessirlerin çoğunluğu ayın yarılmasını zâhîrî mânada anlamış ve âyetle gerçekten ayın ikiye ayrıldığına bildirildiğini söylemiştir; Taberî, Zemaşşerî ve Râzî gibi âlimlere göre âyet Mekke'de vuku bulmuş olan bir mucizeyi haber vermektedir. Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebû Rebâh'tan nakledilen bir rivayete göre ise âyet gelecek zamanda ayın yarılacağı anlamına gelir (Ebû'l-Leys es-Semerkindî, III, 297). Mâverdî, Hasan-ı Basrî'nin, "Eğer ay yarılmış olsaydı herkesin görmesi gerekirdi, çünkü mucize karşısında bütün insanlar aynı konumdadır" dediğini ve ayın sûra ikinci defa üfürüldüğü zaman yarılacağını ileri sürdüğünü kaydeder (en-Nüket ve'l-uyûn, V, 409). Ayın yarılmasına "ayın doğması ile karanlığın dağılması, her şeyin açık ve belirgin hale gelmesi" gibi mecazi anlam verenler de vardır (a.g.e., V, 409). Ömer Rıza Doğrul, Arap müşriklerinin sembolü kabul edilen ayın yarılması ile şirk cephesinin yarılıp yokluğa mahkûm edilmesinin kastedildiğini belirtir. Elmalılı Muhammed Hamdi ise ayın yarılmasına mecazi anlam verilmesine karşı çıkar.

İnşikâku'l-kamerle ilgili rivayetler başta Buhârî ve Müslim olmak üzere çeşitli hadis kitaplarında mevcuttur. Bu rivayetler sahâbeden Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Cübeyr b. Mut'im ve Huzeyfe b. Yemân'a atfedilir. İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve Enes'in rivayetlerinde Buhârî ve Müslim ittifak etmekte, İbn Ömer'in rivayetinde Müslim yalnız kalmakta, diğer sahâbîlere isnad edilen rivayetler ise bu iki eserin dışında kalan kaynaklarda yer almaktadır. Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan nakledilen üç farklı rivayet vardır (Buhârî, "Menâkıb", 27, "Tefsîr", 54/1; "Menâkıbü'l-enşâr", 36; Müslim, "Şifâtü'l-münâfikîn", 44-45). Bunlarda sözü edilen haberin İbn Mes'ûd'a isnadı sahih olmakla beraber gerek metindeki ifadelerden gerekse muhaddislerin açıklamalarından (Ali el-Kârî, I, 585) mevkuf olduğu anlaşılmaktadır. İbn Abbas kanalıyla gelen rivayet ise Buhârî'de üç, Müslim'de sadece bir yerde tahrîr edilmiştir (Buhârî, "Menâkıb", 27, "Tefsîr", 54/1; "Menâkıbü'l-enşâr", 36; Müslim, "Şifâtü'l-münâfikîn", 48). İbn Mes'ûd rivayetiyle İbn Abbas rivayeti büyük benzerlik arzeder; bunların metinleri aynı ol-

duğu gibi senedlerinde de sadece sahâbeden rivayette bulunan kişiler farklılık gösterir. Bazı muhaddisler, inşikâku'l-kamerin hicretten beş yıl önce vuku bulduğunu ve bu tarihte Abdullah b. Abbas'ın henüz dünyaya gelmediğini dikkate alarak onun bu olayı müşahade edemeyeceğini, ancak bir başkasından (muhtemelen İbn Mes'ûd) duyarak nakletmiş olabileceğini belirtirler (İbn Hacer, XV, 26; Aynî, XVI, 55). Enes b. Mâlik'e atfedilen rivayet de Buhârî ve Müslim'de yer almıştır (Buhârî, "Menâkıb", 27, "Tefsîr", 54/1, "Menâkıbü'l-enşâr", 36; Müslim, "Şifâtü'l-münâfikîn", 46-47). Buna göre müşrikler Hz. Peygamber'den mucize istemiş, Resûl-i Ekrem'de ayın iki parçaya ayrılışını kendilerine göstermiştir. Hadis metninde yer alan "gösterme" ifadesinin, ayın fiilen iki parçaya ayrıldığı mânasına değil müşriklere ayrılmış gibi gösterildiği mânasına alınması da mümkündür. Ayrıca bazı hadis tenkitçileri, hicretten önce Mekke'de vuku bulduğu söylenen ve o sırada dört beş yaşlarında bir çocuk olan Enes'in Medine'de iken olayı görmesinin mümkün olmadığına, bu sebeple İbn Abbas rivayeti gibi bunun da mürsel sayılması gerektiğine dikkat çekerler (İbn Hacer, XIV, 129; Ali el-Kârî, I, 585-586). Abdullah b. Ömer'den gelen rivayet Buhârî tarafından tahrîr edilmemiş, sadece Şaḥîḥ-i Müslim'de yer almıştır. Metinde Hz. Peygamber'den üçüncü şahıs olarak söz edilmesi, olayın vuku bulduğu sırada beş yaşlarında olan İbn Ömer'in bunu büyük ihtimalle İbn Mes'ûd'dan duymuş olabileceğini, hatta râvinin sadece Abdullah şeklinde zikredilmesi sebebiyle İbn Mes'ûd'un İbn Ömer ile karıştırılması ihtimalini akla getirmektedir. Cübeyr b. Mut'im kanalıyla gelen rivayeti ise Ahmed b. Hanbel (IV, 82), Tirmizî ("Tefsîr", 54/5) ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (Müsned, s. 38) tahrîr etmiştir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî bu rivayetin münkatî olduğunu bildirir; İbn Maîn ve İbn Hibbân da senedde yer alan Süleyman b. Kesîrî ve oğlunu zayıf kabul ederler (Reşîd Rızâ, V, 2154). Bu rivayetlerin incelenmesinden, haberin isnad edildiği sahâbîler içinde olayı bizzat görme imkânına sahip olanların Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Cübeyr b. Mut'im ve Huzeyfe b. Yemân olduğu anlaşılır. Ali b. Ebû Tâlib ile Huzeyfe'ye nisbet edilen rivayetler ve sahih hadis kitaplarında yer almamıştır. Cübeyr b. Mut'im'in rivayeti münkatî, İbn Mes'ûd'un rivayeti ise mevkuttur.

Kelâm âlimleri, ayın geçmişte yarıldığı-nı konu edinen rivayetler hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mu'tezile kelâmcıları, herkesin dikkatini çekmesi gereken inşikâku'l-kamerin dünyanın başka yerlerinde görüldüğünün bilinmemesi, hadisenin bu kadar az insan tarafından rivayet edilmesi, ayrıca tarih ve astronomi literatürüne intikal etmemesi gibi delillere dayanarak böyle bir hadisenin gerçekleşmiş olamayacağı tezini savunmuşlardır. Ehl-i sünnet âlimlerinden Ebû Abdullah el-Halîmî de benzer görüşü benimseyerek konuyla ilgili âyetin, kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacak kozmolojik bir değişikliği haber verdiğini belirtir (İbn Hacer, XV, 31). Kelâmcılar, inşikâku'l-kamer olayına mucize bahsi içinde kısaca temas etmekle yetinirler. Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in hissî mucizeleri arasında ilk sırada inşikâku'l-kameri zikreder (Kitâbü't-Tevhîd, s. 203). Başka bir eserinde ise ilgili âyeti tefsir ederken Mu'tezile âlimlerinden Ebû Bekir el-Esamm'ın inşikâku'l-kamerin kıyamete doğru vuku bulacağını savunduğunu, müfessirlerin çoğunluğunun ise bu olayın Resûlullah devrinde gerçekleştiğini söylediklerini açıklar (Te'vîlâtü'l-Kur'ân, III, vr. 742^b). Bâkılânî, Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Nûreddin es-Sâbûnî, Fahreddin er-Râzî ve Seyyid Şerîf el-Cürçânî gibi âlimler inşikâku'l-kameri Hz. Peygamber'in hissî mucizeleri arasında sayarlar. Gazzâlî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî gibi sûfîler ise inşikâku'l-kameri ayın gerçekten yarılma, bakanların gözüne yarılmış gibi görüldüğü tarzında yorumlamışlardır (Çelebi, s. 172-178).

İnşikâku'l-kamer meselesi son dönem âlimleri arasında da tartışılmıştır. Ahmed Zeki Paşa, geçmişte ayın yarıldığına dair haberlerin İsrâiliyat türünden rivayetler olduğunu ileri sürmüş, M. Reşîd Rızâ ise onun üslûbunu eleştirmekle birlikte ilgili rivayetlere ilişkin değerlendirmesine katılmıştır (Fetâvâ, V, 2150 vd.). Elmalılı Muhammed Hamdi ise ayın gelecekte yarılacağını söyleyen Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebû Rebâh gibi âlimlerin geçmişte böyle bir olayın vuku bulduğunu inkâr etmediklerini, bundan, ileride büsbütün yarılıp kıyametin kopacağı mânasını anlamak gerektiğini ve bu olayda gelecekteki parçalanmaya delâlet eden bir yarılmanın söz konusu olduğunu belirtir.

Âyetin açık ifadesinden anlaşıldığına göre inşikâku'l-kamer mecaz değil hakikat mânasında kullanılmıştır. Ancak Kur'an-ı Kerîm'de örneklerine sıkça rastlan-

diği gibi geçmiş zaman kipiyle gelecek zamanın kastedilmiş olması ihtimali mevcuttur. Nitekim kıyametin kopuşunu tasvir eden sûrelerin bir kısmı mâzi sîgasını içeren cümlelerle başlamaktadır (et-Tekvîr 81/1-7; el-İnfîtâr 82/1-4; el-İnşikâk 84/1-5). Ayrıca Kur'an-ı Kerîm'de, daha önceki peygamberlere verilen hissî mucizelerin yalanlandığına dikkat çekilerek müşriklerce istenen mucize taleplerine cevap verilmediği bilinmektedir (el-İsrâ 17/59, 90-95). İnşikâku'l-kamerin geçmişte vuku bulduğunu bildiren haberlerin râvileri olarak gösterilen sahâbilerin olayın vukuu sırasında küçük yaşta bulunmaları, bazı rivayetlerin isnad açısından tartışılması, ayrıca hiçbir rivayetin tevâtür derecesine ulaşmaması, bu hadisenin geçmişte kesinlikle vuku bulduğunu söylemeye imkân vermemektedir.

İnşikâku'l-kamere dair çeşitli risâleler kaleme alınmış olup bazıları şunlardır: Muhammed b. Muhammed el-Hanefîyye, *Ferâ'idü'd-dürrer fi inşikâki'l-kamer* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2270); Azîz Nesefî, *Risâle der Beyân-ı Şakku'l-kamer* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1825); Sâimüddin, *Risâle-i Şakku'l-kamer* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3184); Habîb b. Mâlik, *Risâletü İnşikâki'l-kamer fi hikâyati Habîb b. Mâlik* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 273); Miskîn Ahmed, *Destân-ı Şakku'l-kamer* (Süleymaniye Ktp., HacıMahmud Efendi, nr. 4311).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 165, 207, 220, 275, 278; IV, 82; Buhârî, "Menâkıb", 27, "Tefsîr", 54/1, "Menâkıbü'l-enşâr", 36; Müslim, "Şifâtü'l-münâfikin", 43-48; Tirmizî, "Tefsîr", 54/1-5, "Fiten", 20; Tayâlîsî, *Müsned*, Beyrut 1985, s. 38, 257; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, XIII, 84-87; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 203; a.m.f., *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, III, vr. 742^b; Ebû'l-Leys es-Semerikandî, *Tefsiru Ebi'l-Leys* (nşr. Ali M. Muavvaz), Beyrut 1413/1993, III, 297; Bâkılânî, *el-Beyân* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1958, s. 91; Mâverîdî, *en-Nüke ve'l-uyûn*, Beyrut 1412/1992, V, 409; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, II, 265; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1967, I, 113; Nesefî, *Tebşirâtü'l-edille* (Salamé), I, 487; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ârizâtü'l-ahevîz*, Kahire 1984, XII, 175; Nüreddin es-Sâbüni, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1982, s. 50; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIX, 28-29; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, III, 111; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Bahrü'l-muhtî*, [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), VIII, 173; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1824, II, 425; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XIV, 129; XV, 26-31; Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVI, 55; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 4626-4627; Ömer Rıza Doğ-

rul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1980, s. 595; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), I, 585-586; Reşid Rızâ, *Fetâvâ* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid - Yûsuf K. Hûrî), Beyrut, ts., V, 2150-2154; İlyas Çelebi, *İtikadî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul 1996, s. 152-181.



İLYAS ÇELEBİ

İNŞİRÂH SÜRESİ

(سورة الانشراح)

Kur'an-ı Kerîm'in
doksan dördüncü sûresi.

Mekke döneminde Duhâ sûresinden sonra nâzil olduğu konusunda ittifak vardır. Nüzûl sırasına göre on ikinci sûre olduğu kabul edilir. Sekiz âyetten oluşan sûrenin fâsılası ا، ب، ت harfleridir. Adını "elem neşrah leke" ifadesinden almıştır. Elem neşrah, Elem neşrah leke ve Şerh sûresi olarak da anılmaktadır. Tâbi'inden Tâvûs b. Keysân ve Ömer b. Abdülazîz'in Duhâ ile, üslûp ve mâna bakımından bunun devamı mahiyetindeki İnşirâh sûrelerini tek sûre olarak kabul ettikleri ve aralarını besmele ile ayırmadan aynı rek'atta okudukları nakledilmektedir (Fahreddin er-Râzî, XXXII, 3; Âlûsî, XXX, 165). Ancak bütün kıraatlerde bunlar iki ayrı sûre olarak okunmuş ve bu anlayış genel kabul görmüştür.

Duhâ gibi İnşirâh sûresi de Hz. Peygamber'in tebliğin ilk dönemlerinde mâruz kaldığı sıkıntılar karşısında kendisini teselli etmek amacıyla indirilmiştir. Sûrenin nüzûl sebebi olarak fakirliklerinden dolayı putperestler tarafından aşağılanan müslümanların teselli edilmesi de gösterilmektedir (Süyûtî, s. 213).

Sûrenin başında Hz. Peygamber'e, "Senin göğsün açmadık mı?" şeklinde hitap edilerek kendisini sıkıntı veren ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilir. Daha sonra şanınin yüceltildiği vurgulanıp her güçlükte birlikte bir kolaylığın bulunduğu iki defa zikredilir. Sonunda ise Resûl-i Ekrem'e boş kaldığı zamanlarda çaba sarfetmesi ve rabbine yönelmesi emredilir.

İlk âyetin yorumuyla ilgili olarak iki farklı görüş nakledilmektedir. Bunlardan birine göre âyet, Hz. Peygamber'in çocukluk döneminde (Müslim, "İmân", 261) veya mi'râcin meydana geldiği gece (Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 42; Müslim, "İmân", 263) Cebrâil tarafından göğsünün yarılarak kalbinin çıkarılmasına, zemzem suyu ile yıkandıktan sonra ilim ve hikmetle doldurularak tekrar yerine konulmasına işaret etmektedir (bk. ŞAKK-ı SADR). Mü-

fessirler arasında yaygın kabul gören ikinci görüş ise âyetin cismanî bir müdahaleyi değil Peygamber'in ruhunun ilim ve hikmetle zenginleştirildiğini, üzüntü ve sıkıntısı giderilerek kalbine ferahlık verildiğini ifade etmektedir. İbn Abbas'ın da âyeti, "Biz senin göğsünü İslâm'a açtık" şeklinde tefsir ettiği bildirilmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 94). En'âm sûresinde (6/125), "Allah, hidayetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için açar" ve Zümer sûresinde (39/22), "Allah'ın İslâm için göğsüne genişlik verdiği kimse rabbi tarafından hidayet nuru üzerinde değil midir?" buyrulması da bu yorumu desteklemektedir.

İnşirâh sûresinin, "Senin üzerinden ağır bir yükü kaldırdık" meâlindeki âyetiyle, peygamberlikten önce veya peygamberliğin ilk dönemlerinde Resûlullah'ı çok üzen ve tahammülü güç olan zorlukların kaldırılması kastedilmiştir. Âyetteki vizr kelimesinin "ağır günah" mânasında olduğunu, dolayısıyla burada Hz. Peygamber'in günahlarının bağışlanması kastedildiğini söyleyenler bulunmakla birlikte ağırlığı özellikle vurgulanmış olan bir günahın Resûl-i Ekrem'le irtibatlandırılması uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Resûlullah'ın bu âyet nâzil olunca, "Bir zorluk iki kolaylığa asla üstün gelemez" dediği rivayet edilmektedir (Hâkim, II, 528). Âyetle güçlükte beraber kolaylığın bulunacağına iki defa vurgu yapılması bir yandan Resûl-i Ekrem'in, karşılaşacağı şiddetli engelleme ve zorlukların rahatlatma ile sonuçlanacağına kesin olarak güvenmesini sağlamayı amaçlamakta, öte yandan müminlere mâruz kalacakları sıkıntı ve haksızlıklar karşısında yılmınlığa düşmemelerini, Allah'a daima güvenmelerini, iyimserliklerini koruyup güzel günler için çalışmalarını telkin etmektedir. Nihayet sûrenin sonunda Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlerden Allah'a bağılılıklarını sürdürmeleri istenmektedir.

İnşirâh sûresinin faziletiyle ilgili olarak, "Kim Elem neşrah sûresini okursa âdeta üzüntülü olduğum sırada yanıma gelip beni rahatlatmış sayılır" meâlinde bir hadis rivayet edilmişse de (Zemahşerî, III, 222) bu rivayet muteber sayılmamıştır. Türkçe'deki, "Elif demeden 'fergab'a çıkılmaz" deyiminde bu sûrenin son kelimesine işaret vardır. Son devir Osmanlı âlimlerinden Edirne Müftüsü Fevzi Efendi *Qudsiyyü'l-ferah fi tefsiri sûreti Elem neşrah* (İstanbul, ts.) adıyla bir eser kaleme almıştır.